

میلیون حیوان (ذیحه) از بین می‌رفته، گلایه می‌کند و به ویژه همراهی ایرانیان در این کار را با اهل سنت، به نقد می‌کشد. به اعتقاد او، ایرانیان در سایه مذهب تشیع که باب اجتهد آن باز است، می‌توانند برای چنین معضلاتی چاره بیندیشند. (ص ۳۴، ۶۲) بنا بر آمار رسمی، در آن سال ۱۴۷/۰۰۰ ایرانی در فریضه حج شرکت داشته‌اند. (ص ۳۴)

بخش اول این سفرنامه، در مجله کاوه مونیخ، در شماره ۴۶ سال یازدهم، خرداد ۱۳۵۲ در صفحات ۲۶-۳۴ و بخش دوم آن در همان مجله، در شماره ۴۷-۴۸، سال یازدهم، مهرماه ۱۳۵۲ در صفحات ۶۰-۷۰، چاپ شده است.

◀ منابع

میقات حج (فصلنامه): تهران، حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت.
www.monzavi.net/texte/ale-bio.pdf; www.monzavi.net/ali.htm www.monzavi.net/ali.htm

ابراهیم احمدیان

حج نامه: سفرنامه منظوم حج از مؤلف ناشناخته

این اثر از سفرنامه‌های حج منظوم است و اطلاعاتی از مکه و مدینه، راه جبل (راه زییده؛

اسلامی می‌داند و معتقد است: «اگر تشکیلات عاقل و دلسوز و انسان‌دوستی بر سرکار باشد، می‌تواند بهترین استفاده تعلیماتی و تبلیغاتی، به نفع جامعه، به شرکت کنندگان در این جشنواره بزرگ بین‌المللی برساند». انتقادهای منزوی به برخی رفتارها و عقاید حج گزاران و نیز سعودی‌ها که گاه به طنز آمده‌اند، در بخش مکه بیشتر به چشم می‌خورند. منزوی بارها از مأموران سعودی برای رفتار خسونت‌آمیزان با زائران و حج گزاران گلایه و به طعن، از سرنوشت ابوطالب یزدی یاد می‌کند. (ص ۶۰-۶۲، ۳۱-۲۷)

به گزارش منزوی، شهر مکه به ۲۳ بخش تقسیم شده و میان چند دره پراکنده است و گویند بیشتر جمعیت نیم میلیونی شهر را مهاجران هندی، اندونزیایی، افغانی، ترک و تبتی تشکیل داده‌اند. نام بسیاری از معازه‌های شهر هندی یا فارسی است و نشان از خارجی بودن صاحبان آن‌ها دارد. (ص ۳۱)

معرفی نسبتاً مفصل اعمال و مناسک حج و اماکن مربوط به آن، بهانه‌ای شده است تا گاه منزوی نظرات شخصی خود را درباره برخی مناسک ارائه، و گاه انتقادهایی را نیز به رفتار حج گزاران وارد کند. (برای نمونه: ص ۲۷، ۳۰، ۳۱، ۳۴، ۶۰-۶۲) او از این‌که گوشت حلواد دو

ناخوانا بوده و مصحح سفرنامه، در نسخه چاپی، به جای آن‌ها نقطه چین گذاشته است. (ص ۱۰۱، مقدمه مصحح) بخش عمده ایات به مدح پیامبر ﷺ، اهل بیت ﷺ و شرح ماجراهای تاریخی مانند واقعه کربلا و احوال باطنی و معنوی نظام سفرنامه اختصاص یافته است. چند صفحه‌ای نیز به شرح مناسک حج پرداخته، اما گاه ترتیب میان گزارش مناسک رعایت نشده و پس و پیش شده‌اند.

در این سفرنامه نیز همچون برخی سفرنامه‌های عهد قاجاری، از سختی راه جبل، گلایه شده است. به گزارش سفرنامه، امیر جبل، جمالان و عکامان با مسافران بدرفتاری کرده و به باجگیری و زیاده‌طلبی پرداخته‌اند. (ص ۱۰۶-۱۰۷)

تاریخ ورود مؤلف به مکه معلوم نیست، اما او تاییست و پنجم ذی‌حجه در آن‌جا بوده است. (ص ۱۱۶) او در حین گزارش مناسک، از محمل شامي و مصرى که در مکه دیده، یاد کرده است. (ص ۱۱۰) گزارش مؤلف از قبرستان ابوطالب مکه و زیارت مزار حضرت خدیجه، ابوطالب و عبدالملک با مدح آن بزرگان همراه شده و مشخصات چندانی از ظاهر بنها و بارگاه‌های آن‌ها به دست نداده است. محل تولد پیامبر ﷺ، خانه ابوطالب و خانه حضرت خدیجه که تولدگاه حضرت فاطمه نیز بوده، از

راهی که از نجف اشرف به حرمن می‌رسیده است) و راه مدینه به شام را در بردارد. سال سفر دانسته نیست و تنها بنا بر بیتی از سفرنامه، می‌توان حدس زد که زمان ناصرالدین شاه قاجار (حک: ۱۲۶۴-۱۳۱۳ق). انجام پذیرفته است:

جهان جمله گردد به آیین ما
به فتح بر ناصر دین ما

(ص ۱۰۹)

اشارة مکرر مؤلف به گرمای شدید هوا در حجاز، نشان از فصل تابستان یا اوخر بهار دارد. (ص ۱۱۳، ۱۱۱) نام و نشانی از او در سفرنامه نیامده است، اما قرائئن موجود در سفرنامه حاکی از ایرانی و شیعه بودن اوست.

(ص ۱۰۱، مقدمه مصحح)

اولین گزارش سفرنامه مربوط به زیارت عتبات عراق، و آخرین گزارش مربوط به شام است و دانسته نیست که آیا نظام سفرنامه، مقیم عتبات بوده یا نه. سراینده این سفرنامه از کاظمین راهی حجاز شده و راه جبل را طی کرده و مانند حج گزارانی که با کاروان جبل به حج می‌رفته‌اند، نخست به مکه، و پس از ادائی مناسک حج به مدینه رفته است.

سفرنامه در قالب مثنوی و ۷۶۴ بیت است. برخی بیت‌ها و مصروع‌ها در نسخه خطی

پیامبر ﷺ و حضرت فاطمه ؑ که در دیگر سفرنامه های معاصر نیز آمده است و مرح و شای آنها، گزارشی موجود نیست. (ص ۱۱۷-۱۱۹) مؤلف برای زیارت بارگاه امامان معصوم شیعه ؑ در بقیع، مجبور شده است مانند دیگر ایرانیان آن روزگار به خادمان اهل سنت بارگاه، پول پردازد.^۲ (ص ۱۱۹) او از قبر منسوب به حضرت فاطمه ؑ در این بارگاه و نیز قبور برخی بزرگان صدر اسلام و فرزندان پیامبر ﷺ در بقیع یاد کرده است. (ص ۱۱۹-۱۲۲) چند صفحه از سفرنامه نیز به بهانه زیارت احمد، به نقل ماجراه جنگ احمد و شهادت حمزه، عمومی پیامبر ﷺ اختصاص یافته، بی آن که اطلاعاتی از مزار او به دست داده شود. (ص ۱۲۶-۱۲۲)

مؤلف، مدینه را به قصد شامات، با کاروان شامي، ترک کرده و از رفاه و آسایش این سفر سخن گفته است. (ص ۱۲۷-۱۲۸) او چند منزل از منازل راه مدینه به شام، مانند مدائی صالح و معان را معرفی کرده است. (ص ۱۲۸-۱۲۹) بقیه ایيات سفرنامه که اندک اند، به شرح زیارت مرقد حضرت زینب ؑ، دختر حضرت علی ؑ پرداخته اند. (ص ۱۳۱-۱۳۲)

از این سفرنامه یک نسخه خطی در کتابخانه از مسجدالنبی جز اطلاعاتی اندک از مزار

زیاتگاه های مکه بوده است. (ص ۱۱۳-۱۱۶) او خانه محل تولد پیامبر ﷺ را دارای حیاطی با یک چاه و اتاقی بزرگ که محل نشستن عبدالملک بوده، وصف کرده و همچنین اتاقی دیگر متعلق به حضرت آمنه، مادر پیامبر ﷺ با قبه ای در میان که پرده ای محمیلین و زرد و خوش پیرامونش بوده است. خانه حضرت خدیجه، صحنه سنتگفرش از مرمر داشته و در یکی از اتاق هایش، قبه ای در محل تولد حضرت فاطمه ؑ نهاده بودند. مؤلف از اتاقی دیگر بیاد کرده که عبادتگاه پیامبر ﷺ بوده است. (ص ۱۱۵-۱۱۶)

از قرائن می توان حدس زد که حرکت مؤلف، از مکه به مدینه، از راه فرع بوده است. راه دیگر مکه به مدینه در موازات این راه، به راه سلطانی مشهور بوده که کاروان شام از آن راه به مدینه می رفته و کوتاه تر از راه فرع بوده است. راه فرع، طولانی تر و در عوض، سرسبی بیشتری داشته و در کنار آن چند روستای شیعه نشین وجود داشته که مؤلف، همچون برخی سفرنامه نویسان دیگر، به هر دو اشاره کرده است:

در آن راه همه جوی های روان
همه مردمش شیعه و مهرسان

(ص ۱۱۶)

۱. برای نمونه: پنجاه سفرنامه، ج ۲، ص ۲۶۸، «سفرنامه حج ملا ابراهیم کازرونی».

۲. مقایسه کنید با: پنجاه سفرنامه، ج ۲، ص ۵۸۷-۵۸۸، «سفرنامه مکه مؤلف ناشناخته سال ۱۲۸۸ق.».

بازگشت به کشور، در قالب نظم، ثبت کرده است. هدف او از این کار، آگاهی بخشی به حاجیان بوده است. (ص ۴-۲) انزابی پور در خوی به دنیا آمده و غالباً به ترکی و فارسی شعرهای اجتماعی و فکاهی می‌گوید.^۳ انزاب اشاره‌ای است به منطقه‌ای بین شبستر و سلماس که زادگاه پدر وی بوده است. او شاعری را از سال ۱۳۳۲ش. و با سروdon شعری در انتقاد از برخی بازاریان آغاز کرده و تاکنون دو اثر از وی منتشر شده است که یکی همین حج نامه و دیگری برگزیده اشعار ترکی و فارسی اوست با نام بر بال اندیشه.^۴

این سفرنامه، از آن رو که گوشهای از وقایع نخستین مناسک حج پس از انقلاب اسلامی ایران را، آن هم به صورت منظوم، روایت کرده و نیز از جهت استواری و شیرینی بیان، اهمیت دارد. حج نامه انزاب از یک مقدمه منتشر، یک مقدمه منظوم و ۱۰ بخش منظوم دیگر تشکیل یافته و کریمی مراغه‌ای، شاعر و طنزپرداز^۵ نیز تقریظی منظوم بر آن نگاشته است. (ص ۸-۶) ایات کتاب در قالب مشوی و در وزن عروضی «مفتولن مفتولن

مجلس شورای اسلامی، با شماره ۸۶۴۸ نگهداری می‌شود که رضا مختاری آن را در ۳۱ صفحه وزیری، همراه با مقدمه‌ای دو صفحه‌ای، در مجله میقات چاپ کرده است.^۱ همین تصحیح، با مقدمه‌ای چهار صفحه‌ای از رسول جعفریان در مجموعه پنجاه سفرنامه حج قاجاری، با ۳۴ صفحه وزیری چاپ شده است.^۲

﴿منابع﴾

پنجاه سفرنامه حج قاجاری: به کوشش رسول جعفریان، تهران، نشر علم، ۱۳۸۹ش؛ میقات حج (فصلنامه): تهران، حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت.

ابراهیم احمدیان

حج نامه انزاب: سفرنامه ترکی منظوم حج

نوشته غلام رضا انزابی پور

این کتاب، سفرنامه‌ای است منظوم، به زبان ترکی آذری، سروده غلام رضا انزابی پور متولد ۱۳۱۴ش. م特خلص به «انزاب» که در سال ۱۳۵۸/۱۳۹۹ق. و در نخستین دوره حج، پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، به حج رفته و بخشی از رویدادهای این سفر را پس از

۱. میقات حج، ش ۳۶-۱۰۰ ص ۱۳۲-۱۳۳، «حج نامه».

۲. پنجاه سفرنامه، ج ۶ ص ۱۴۵-۱۷۸.

۳. ادبیات اوجاغی، ج ۱، ص ۴۳۸.

۴. خوینگار، ش ۸ ص ۱۶-۱۹، «گفت و گو با غلام رضا انزابی پور».

۵. ادبیات اوجاغی، ج ۱، ص ۵۴۰.